

Από τις ανασκαφικές έρευνες που διενήργησε η ΚΔ΄ ΕΠΚΑ, κατά τα έτη 2000-2010, ξεχωρίζουν για το μέγεθος ή την ιδιαίτερη επισημονική σημασία τους οι παρακάτω:

Στο λόφο **Κεφάλι Πετρά**, ανατολικά του γνωστού μινωικού οικισμού και του ανακτόρου, σωστικές ανασκαφικές έρευνες έφεραν στο φως τον πλέον εκτεταμένο οικισμό της πρωτομινωικής Ι περιόδου στην Κρήτη, και μάλιστα σε στρωματογραφική συνάφεια με αρχιτεκτονική της Τελικής Νεολιθικής (εικ. 1), τις πρωιμότερες μέχρι σήμερα ενδείξεις μεταλλουργίας στο νησί και λείψανα εκτεταμένου υστερομινωικού ΙΙΙΓ οικισμού με ένα μεγάλο μέγαρο. Στον ίδιο λόφο ερευνήθηκε τμήμα ασύλητου νεκροταφείου της μεσομινωικής Ι-ΙΙ περιόδου, αποτελούμενο από έξι, τουλάχιστον, τάφους-οικίες του γνωστού τύπου για την προανακτορική εποχή στην ανατολική Κρήτη (εικ. 2). Οι τάφοι αυτοί διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση, περιέχουν πλούσιο σκελετικό υλικό και σημαντικά κινητά ευρήματα, μεταξύ των οποίων χρυσά κοσμήματα, σφραγιδόλιθους, λίθινα αγγεία, κυκλαδικά ειδώλια κ.ά. Βραχοσκεπή σε μικρή απόσταση είχε δεχθεί δευτερογενείς ταφές συνοδευόμενες από πλούσια κεραμική, σφραγιδόλιθους, λίθινα αγγεία, χρυσά και ασημένια

κοσμήματα, χρονολογημένες από την πρωτομινωική Ι έως τη μεσομινωική Ι περίοδο.

Με την ευκαιρία του έργου ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου Πετρά ερευνήθηκε τμήμα ογκώδους αναλημματικού τείχους με πύργο, αποθέτης της προανακτορικής περιόδου με μεγάλο αριθμό αγγείων και πλακίδιο από σχιστόλιθο με δώδεκα εγχάρακτα βουκράνια, τμήμα παλαιοανακτορικού κτηρίου και τμήμα νεοανακτορικής οικίας, με πλούσια ευρήματα, εγκατάσταση κουζίνας και πίθων. Στη βορειοδυτική πλαγιά του λόφου του Πετρά αποκάλυφθηκε τμήμα διπλού οχυρωματικού τείχους μυκηναϊκού τύπου, μήκ. 11-13, πλ. 2,50, ύψ. 2 μ., εξαιρετικά σημαντικού, γιατί συνδέεται με την παρουσία Μυκηναίων στην ανατολική Κρήτη, που υποδεικνύει την ύπαρξη οικισμού της υστερομινωικής ΙΙΙΑ και Β.

Στη θέση «**Παπαδιόκαμπος**» **Σπείας** αποκάλυφθηκε διώροφη υστερομινωική Ι κατοικία 130 τ.μ. περίπου. Αποτελείται από επτά χώρους με τοίχους που σώζονται σε ύψος 1,40 μ. (εικ. 3). Μεταξύ των ευρημάτων συγκαταλέγονται αποθηκευτικά και οικιακά αγγεία, λίθινα εργαλεία, μεγάλο λίθινο ιγδίο, λεπίδες οφianού και πολλά όστρεα. Στην αυλή της οικίας εντοπίστηκαν ένα χάλκινο εγχειρίδιο ακέραιο και

Εικ. 1. Κεφάλι Πετρά. Οικισμός της Τελικής Νεολιθικής-ΠΜ Ι περιόδου.

Εικ. 2. Κεφάλι Πετρά. Ταφικό κτήριο 1.

Εικ. 3. Σπτεία, θέση
«Παπαδιόκαμπος».
Υστερομινωική Ι οικία.

Εικ. 4. Ιεράπετρα,
Παχειά Άμμος, θέση
«Χαλασμένος».
Το κεντρικό κτήριο.

μια πήλινη λεκάνη γεμάτη με πεταλίδες. Τα πολλά τεμάχια ελαφρόπετρας από το στρώμα καταστροφής οδηγούν στην υπόθεση ότι η καταστροφή της οικίας σχετίζεται με την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας.

Στον υστερομινωικό ΙΙΙΓ οικισμό, στη θέση «Χαλασμένος» Παχειάς Άμμου Ιεράπετρας (εικ. 4) ερευνήθηκε μεγάλο κεντρικό κτήριο με ένδεκα χώρους που έδωσαν σημαντικά ευρήματα, σειρά οικιών με ενδιαφέρουσες αρχιτεκτονικές λεπτομέρειες, τρία συνεχή μέγαρα, που είχαν χρησιμοποιηθεί ως χώροι κατανάλωσης φαγητού, πρόδρομοι των ανδρείων της πρώιμης εποχής του Σιδήρου, ένας ορθογώνιος οίκος του Β' μισού του 8ου αι. π.Χ., στον οποίο βρέθηκαν αγγεία πόσης – μεταξύ των οποίων και όστρακο κρατήρα με παράσταση πλοίου – και κατανάλωσης φαγητού, ένα μεγαρόσχημο κτήριο που αναγνωρίστηκε ως κοινοτικό ιερό. Τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν εννέα μεγάλα πήλινα ειδώλια «θεοτήτων με υψωμένα χέρια», σκεύη σχετιζόμενα με τη λατρεία, πίνακες με επίστεψη διπλών κεράτων και έξι μεγάλοι πίθοι, που δηλώνουν αποθήκευση αγαθών για την κοινότητα.

Στην παράλια θέση «Χαλέπα» Παχειάς Άμμου Ιεράπετρας, σε σύντομη σωστική έρευνα αποκαλύφθηκαν τμήματα δύο, τουλάχιστον, οικιών

της πρωτομινωικής Ι περιόδου με άφθονη κεραμική, λίθινα εργαλεία, τριπήρες και τριβεία. Στο λόφο **Αφροδίτης Κεφάλι**, νότια του χωριού Επισκοπή Ιεράπετρας, ερευνήθηκε οικισμός του τέλους της νεολιθικής και αρχής της πρωτομινωικής περιόδου (εικ. 5).

Στη θέση «Αλατσομούρι» Παχειάς Άμμου Ιεράπετρας ερευνήθηκε λαξευτός θάλαμος (εικ. 6) με άφθονη κεραμική της πρωτομινωικής ΙΙΙ περιόδου, που δημιουργεί μια νέα βάση για την τυπολογία της πρωτομινωικής ΙΙΙ κεραμικής στο τμήμα αυτό της Κρήτης και τη σχετική χρονολόγηση της ύστερης προανακτορικής περιόδου. Σε κοντινή θέση ανασκάφηκε βιοτεχνική εγκατάσταση της μεσομινωικής ΙΙ περιόδου με σειρά λαξευτών δεξαμενών, που φαίνεται να σχετίζονται με την επεξεργασία πορφύρας και τη βαφή νημάτων, σπάνιο δείγμα αυτής της μινωικής βιοτεχνικής δραστηριότητας.

Η πρόσφατη δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα στη νησίδα **Χρυσή Ιεράπετρας** έφερε στο φως σημαντικό μινωικό οικισμό με αρχιτεκτονικά λείψανα κυρίως της υστερομινωικής ΙΒ περιόδου, αλλά και ενδείξεις για κατοίκηση ήδη από την πρωτομινωική Ι και ΙΙ περίοδο. Ερευνήθηκαν τμήματα πέντε οικιών (εικ. 7) – από τις δέκα με δώδεκα που υπολογίστηκε ότι αποτελούν τον οικισμό – που εκτός από την οικιακή κεραμική έδωσαν ευρήματα απρό-

Εικ. 5. Επισκοπή Ιεράπετρας, λόφος Αφροδίτης Κεφάλι. Πίθος.

Εικ. 6. Ιεράπετρα, Παχειά Άμμος, θέση «Αλατσομούρι».
Λαξευτός θάλαμος.

Εικ. 7. Ιεράπετρα, νησίδα Χρυσή. Κουζίνα ή κελάρι στην Οικία Α.2.

σμενης ποιότητας και ποσότητας υποδεικνύοντας έναν πλούσιο οικισμό. Η ευμάρειά του ίσως σχετίζεται, σύμφωνα με τις πρώτες ενδείξεις, με την επεξεργασία πορφύρας.

Στη θέση «**Αλευρικό**» **Αγίου Νικολάου**, πολύ κοντά στη σύγχρονη πόλη, εντοπίστηκε με περιορισμένη δοκιμαστική έρευνα μικρό τμήμα ενός ακόμη μινωικού οικισμού, που προσθέτει νέα στοιχεία για τη μινωική κατοίκηση στην περιοχή. Ήλθαν στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, κεραμική της υστερομινωικής περιόδου, λίγα λίθινα εργαλεία, υφαντικά βάρη, όστρεα, οστά ζώων και τμήματα οψιανού. Στους πρόποδες του λόφου **Σαρακνού Κεφάλι**, που αποτελεί την άλλη γνωστή μινωική θέση στην περιοχή του Αγίου Νικολάου, έγινε δοκιμαστική ανασκαφική έρευνα που έδωσε αρχιτεκτονικά λείψανα κτηρίων ελληνιστικής και ρωμαϊκής περιόδου, αλλά και κεραμική της μεσομινωικής I-II και της υστερομινωικής IIIΓ.

Σειρά μινωικών τάφων ερευνήθηκαν σε όλο το Νομό Λασιθίου. Υστερομινωικοί III τάφοι ερευνήθηκαν στον **Μόχλο** Σπείας – ο 31ος του γνωστού υστερομινωικού νεκροταφείου –, στο **Παλαΐκαστρο** – δύο τάφοι στις θέσεις «Βιγλί» και «Καστρί» –, στην **Τουρλωτή** Σπείας με μια ταφή και σύνολο αγγείων της υστερομινωικής IIIΓ περιόδου (εικ. 8) –, στην **Καλαμαύκα** Ιεράπετρας – τρεις τάφοι στις θέσεις «Πορθιάς» και «Ψαθί» –, στο **Καμινάκι** – ένας τάφος με πλούσια και εξαιρετικά σημαντικά ευρήματα – και στο **Καρφί** Οροπεδίου Λασιθίου – δώδεκα τάφοι στο γνωστό νεκροταφείο του οικισμού στις θέσεις «Αστιβιδερό» και «Βιτσιλόβρυση». Δύο σπάνιοι για την ανατολική Κρήτη θολωτοί τάφοι της πρωτομινωικής περιόδου, που θέτουν το ζήτημα της μετακίνησης πληθυσμών και των πολιτισμικών επιρροών ανάμεσα στη νότια, κεντρική και την ανατολική Κρήτη, εντοπίστηκαν και ερευνήθηκαν στις θέσεις «Μεσοράχη» **Σκοπής** Σπείας και «Λιβάρι» περιοχής **Ζήρου**. Ο πρώτος, πολύ κατεστραμμένος, έδωσε μόνο λίγα όστρακα και χάνδρες από στεατίτη. Ο άλλος, με χρήση από την πρωτομινωική I έως

την III/μεσομινωική ΙΑ περίοδο, βρέθηκε ασύλπτος αλλά με πολύ αναμοχλευμένο και διαταραγμένο το ταφικό στρώμα. Η συντριπτική πλειονότητα των οστών έφερε σημάδια έντονης καύσης, προφανώς εξαιτίας των πυρών που είχαν λάβει χώρα για την απολύμανση του τάφου. Εκτός από τα αγγεία, τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν ένα χρυσό και πέντε αργυρά κοσμήματα, χάλκινα αντικείμενα, περιάπτα και χάνδρες από λίθο και όστρεο και τμήματα δύο πήλινων ειδωλίων. Γειτονική βραχοσκεπή, με ταφική χρήση σύγχρονη με το μινωικό νεκροταφείο, απέδωσε αρκετό σκελετικό υλικό, αγγεία και κεραμική που καλύπτουν ολόκληρη την 3η χιλιετία, λίθινες χάνδρες και περιάπτα, οστέινες σφραγίδες και άλλα αντικείμενα, χρυσά ελάσματα, αργυρό περιάπτο και χάλκινα εργαλεία. Βρέθηκε, επίσης, κεραμική ρωμαϊκής περιόδου και ένας ακέραιος λύχνος.

Με χρηματοδότηση της κοινότητας Βραχασίου ξεκίνησε ανασκαφική έρευνα στο γεωμετρικό/αρχαϊκό οικισμό του **Αναυλόχου**, που καταλαμβάνει τρεις κορυφές και το διάσελο ανάμεσά τους. Ερευνήθηκε μεγάλο μέρος του πλατώματος ανάμεσα στους λόφους 1 και 2 (Τομέας Α), τμήμα κτηρίου στο αμέσως χαμηλότερο προς Β. άκρο, ενώ άρχισε η ανασκαφή ενός κτίσματος στο λόφο 2 (Τομέας Β). Στη θέση «Μέρμηγκας», στους βόρειους πρόποδες της οροσειράς του Αναυλόχου, όπου έχει από παλιά εντοπιστεί η γεωμετρική/αρχαϊκή νεκρόπολη του οικισμού, εντοπίστηκαν και ανασκάφηκαν εν μέρει δύο ταφικά συγκροτήματα που έδωσαν αγγεία και μεταλλικά αντικείμενα.

Στη θέση «Καστρί», στην περιοχή της **Ρούσας Εκκλησιάς** Σπείας, όπου είχε εντοπιστεί παλαιότερα αρχαία ακρόπολη με οχυρωματικό τείχος, πλ. 3-4 μ., με οκτώ τετράγωνους πύργους, έγινε νέα έρευνα που αποκάλυψε το τείχος σε όλο το μήκος του με έντεκα πύργους-σκοπιές και κτήρια στο εσωτερικό του. Η ακρόπολη φαίνεται να κατοικήθηκε από τους αρχαϊκούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους, σύμφωνα με την κεραμική και τις δύο επιγραφές που είχαν περισυλλεχθεί παλαιότερα.

Στην «ακρόπολη Α» της Πραισού, δίπλα στο λαξευτό θάλαμο που είχε εντοπιστεί το 1996, ανασκάφηκαν δύο συνεχόμενοι χώροι με σημαντικά ευρήματα, πιθανόν σχετιζόμενοι με ιερό.

Στη νεκρόπολη της αρχαίας **Ιτάνου** αποκαλύφθηκαν τρεις ελληνιστικοί και τέσσερις γεωμετρικοί τάφοι. Κάτω από τους ελληνιστικούς τάφους εντοπίστηκαν καύσεις γεωμετρικής περιόδου. Στο στρώμα της τέφρας βρέθηκαν

Εικ. 8. Τουρλωτή Σπείας. Υστερομινωικός IIIΓ τάφος.

Εικ. 9. Ίτανος. Πυξίδα με παράσταση μάχης.

Εικ. 10. Ιεράπετρα, θέση «Λούτρες», οικόπεδο Διαλεκτάκη, τομή Θ+Μ. Τάφοι 24, 25, 28 από Β.

χάλκινες πόρπες, πήλινες αγνύθες, όστρακα πρωτοκορινθιακών και κυπριακών αγγείων, αρύβαλλοι κρητοροδιακού τύπου, χάλκινη φιάλη που περιείχε καμένα οστά ζώου, ληκύθια και αρύβαλλοι με ομόκεντρους κύκλους, τμήμα σκύφου, μια τεφροδόχος κάληπ και μια πυξίδα με παράσταση μάχης (εικ. 9). Η κεραμική χρονολογείται από το τέλος της υστερογεωμετρικής έως την αρχή της πρωτοαρχαϊκής περιόδου. Σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών υλοποιείται πενταετής πρόγραμμα συστηματικής μελέτης, έρευνας και ανάδειξης του αρχαιολογικού χώρου **Δρήρου** με καθαρισμό των αρχιτεκτονικών καταλοίπων των παλαιών ανασκαφών ελλήνων και γάλλων αρχαιολόγων, τοπογράφηση όλων των ορατών κατασκευών, μελέτη των παλιών και νέων ευρημάτων, καθώς και διερεύνηση νέων τομέων. Στο αρχαϊκό κτήριο, που είχε ανασκαφεί το 1917 από τον Σ. Ξανθουδίδη στην κορυφή της δυτικής ακρόπολης, βρέθηκαν τμήματα από τροχήλατα και χειροποίητα ειδώλια ζώων, χρονολογούμενα στην πρώτη φάση χρήσης του χώρου και στην Αγορά αποκαλύφθηκαν νέες βαθμίδες και πλακόστρωτος δρόμος. Ανασκάφθηκαν ακόμη αποθηκευτικός χώρος ελληνιστικού κτηρίου και τρία δωμάτια ενός μεγάλου οικοδομήματος στο πλάτωμα κοντά στην κορυφή της δυτικής ακρόπολης. Τέλος, σε τομές στην κορυφή της ανατολικής ακρόπολης εντοπίστηκαν εντός του οχυρωματικού περιβόλου κατασκευές βυζαντινής κυρίως περιόδου, ενώ μεγάλο μέρος της κεραμικής που συλλέχθηκε ανήκει σε εισηγμένα αντικείμενα που χρονολογούνται κυρίως στο 12ο και το 13ο αι. μ.Χ.

Ανασκαφές

«Αφροδίτης Κεφάλι», «Αλατσομούρι», ν. Χρυσή, «Πορθιάς» και «Ψαθί», Καμινάκι, «Αστιβιδερό», «Βιτσιλόβρυση», «Λούτρες» «Κεφάλι Πετρά», Πετράς, «Χαλασμένος» και «Χαλέπα» Παχειάς Άμμου
«Παπαδιόκαμπος», Μόχλος, «Βιγλί» και «Καστρί», «Μεσοράχη», «Λιβάρι», «Καστρί» Ρούσας Εκκλησιάς, Πραιός, Ίτανος «Αλευρικό», «Σαρακνός Κεφάλι», Τουρλωτή, «Πορθιάς» και «Ψαθί», Αναύλοχος Βραχασίου, Δρήρος, Αγ. Νικόλαος, Σχίσμα Ελούντας, Ολούς

Στη θέση «**Λούτρες**» **Ιεράπετρας**, δυτικά από την πόλη, ερευνάται εκτεταμένο νεκροταφείο ρωμαϊκών χρόνων με 56 μέχρι σήμερα ανεσκαμμένους τάφους. Εκτός από τους συνηθισμένους λακκοειδείς και κεραμοσκεπείς, ερευνήθηκαν δώδεκα καμαροσκεπείς μονοθάλαμοι τάφοι, κτισμένοι με μεγάλες πλάκες από γυψόλιθο ή πωρόλιθο (εικ. 10), ή με λιθόκτιστους τοίχους και καμάρα κατασκευασμένη από επάλληλες σειρές οπτοπλίνθων. Πήλινα αγγεία του 2ου και του 3ου αι. μ.Χ., λύχνοι που χρονολογούνται από τα μέσα του 1ου αι. μ.Χ. έως το β' μισό του 3ου, γυάλινα αγγεία του 2ου και του 3ου αι. μ.Χ., πήλινες μάσκες, μικροευρήματα, ελάχιστα κοσμήματα – κυρίως χρυσά –, χάλκινα αγγεία, καθρέπτες και σπλεγγίδες, δίνουν μια ιδέα του είδους των κτερισμάτων που συνόδευαν τις ταφές. Από τα χάλκινα νομίσματα αναγνωρίστηκαν ορισμένα των αυτοκρατόρων Αδριανού, Αντωνίνου Ευσεβούς, Σεβήρου Αλεξάνδρου. Εκτός από κιβωτιόσχημους και λακκοειδείς τάφους που ερευνήθηκαν σε διάφορα οικόπεδα στον Άγιο Νικόλαο και στο Σχίσμα Ελούντας, εντοπίστηκαν για πρώτη φορά στο νεκροταφείο του αρχαίου Ολούντος κτιστοί καμαροσκεπείς τάφοι, όμοιοι με αυτούς της Ιεράπετρας. Για την κατασκευή του μεγαλύτερου από αυτούς χρησιμοποιήθηκαν ως δομικό υλικό και επιτύμβιες επιγραφές από παλαιότερες ταφές της περιοχής. Στο ίδιο ακίνητο βρέθηκαν, επίσης, αρκετές επιτύμβιες επιγραφές, ένα επίγραμμα και μια στήλη με πολεμιστή.

Προϊστάμενοι

† Νικόλαος Παπαδάκης (2000-2002)
Σταυρούλα Αποστολάκου (2002-2010)

Υπεύθυνοι αρχαιολόγοι

Σ. Αποστολάκου
Μ. Τσιποπούλου
Χ. Σοφianού
Β. Ζωγραφάκη